

Szkotów sen o niepodległości. Wpływ pamięci historycznej na tożsamość narodową Szkotów

Katarzyna Konieczna

1. Wprowadzenie

Problematyka tożsamości narodowej zwłaszcza w procesie integracji europejskiej jest kwestią wysoce istotną i szeroko badaną, nie tylko w ramach nauk społecznych. Konstrukcja tożsamości narodowej Szkotów na przestrzeni wieków ewoluowała. Badając współczesny kształt poczucia identyfikacji narodowej Szkotów, ogromny nacisk kładzie się na historię, której przypisuje się rolę szczególnej determinanty. Można to tłumaczyć tym, że współczesne szkockie media oraz dyskurs polityczny w głównej mierze opierają się na pamięci i jej pielęgnowaniu. Badania nad tożsamością narodową (nie tylko Szkotów) w świetle historii, lokowane są w ramach tradycji narodu, która swoim zakresem obejmuje postawy i wartości, przekazywane następnym pokoleniom oraz tworzące poczucie jedności. Jest to szczególnie ważne z perspektywy pielęgnowania, rekonstruowania, często także delegitymizowania pamięci o przeszłości narodu. Tym samym spojrzenie na tożsamość narodową przez pryzmat pamięci i odpowiedź na pytanie o jej wpływ na współczesną identyfikację narodową Szkotów stanowi przedmiot zainteresowania autora niniejszego artykułu.

Trudno o jednoznaczny obraz narracji historycznej i tożsamości narodowej Szkotów. Z jednej strony mamy do czynienia z sytuacją, w której teraźniejszość narodu determinowana jest przez jego przeszłość, z drugiej strony dochodzi do budowania przez szkockich decydentów przyszłościowych projektów w oparciu o „przepracowywanie” własnej przeszłości w taki sposób, aby ułatwiała ona lub uzasadniała kierowane w przyszłość projekty.

Z tematyką tożsamości narodowej Szkotów nierozzerwalnie związany jest jej antyangielski wymiar. Profesor Stefan Zabieglik bezsprzecznie wskazuje, że „w wojnach o niepodległość została wykreowana jedność i tożsamość narodu szkockiego”¹⁹⁷. Jest to jeden z ważniejszych sposobów spojrzenia na początki tworzenia tożsamości Szkotów oraz główna determinanta współczesnego kształtu pamięci o przeszłości państwa i narodu. W rozważaniach na temat tożsamości narodowej niemożliwe wydaje się pominięcie historii, ściślej mówiąc jej percepcji i pozycji w świadomości –

¹⁹⁷ S. Zabieglik, *Historia Szkocji*, Gdańsk 2000, s. 66.

pamięci – narodu¹⁹⁸. W rzeczywistości historia to fakty, jednakże percepcja przeszłości i pamięć o niej w praktyce może mieć niewiele wspólnego z tym, co tak naprawdę się wydarzyło. Wówczas tak ukształtowana wiedza na temat przeszłości – pamięć historyczna „ulega wybiórczości, pewne [...] elementy zmieniają swoje proporcje i znaczenie tym, co tak naprawdę się wydarzyło”¹⁹⁹.

Niniejszy artykuł stanowi analizę uwarunkowań, złożonej z istoty, tożsamości narodowej Szkotów oraz próbę ukazania relewantnego charakteru pamięci historycznej w procesie identyfikacji narodowej. Z uwagi na charakter zażyłości historycznych, bagaż negatywnych doświadczeń związanych z niekończącymi się walkami o władzę i konfliktami na tym tle, niezbędne wydaje się wykorzystanie metody historyczno-faktograficznej. Metoda ta umożliwi przedstawienie szeregu zdarzeń, które w konsekwencji wpłynęły na współczesny kształt tożsamości narodowej Szkotów i jej *stricte* antyangielski wymiar. Ponadto poprzez zastosowanie metody komparatystycznej autor artykułu dąży do odpowiedzi na pytanie o wpływ pamięci historycznej na współczesne poczucie przynależności narodowej Szkotów.

2. Rola pamięci historycznej w procesie kształtowania tożsamości narodowej

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji pojęcia tożsamości narodowej, wielu autorów sprowadza je do podstawowego wyjaśnienia terminu, zgodnie z którym jest to „zbiór przekonań, postaw i emocji, który ukształtowany zostaje w świadomości poszczególnych członków zbiorowości narodowej w związku z poczuciem więzi z narodem i doświadczaniem przez nich uczestnictwa w grupie narodowej”²⁰⁰. W rozważaniach na temat tożsamości narodowej wskazuje się na dwie płaszczyzny definiowania tego pojęcia. Pierwsza z nich dotyczy tożsamości narodowej pojmowanej w kategorii kontynuacji, wówczas jej podstawę stanowi swoiste wyróżnienie trwałości, historii, przywiązania do określonego terytorium czy tradycji, które są reprodukowane w następnych pokoleniach²⁰¹. Z kolei druga płaszczyzna tworzenia tożsamości narodowej skupia się na wyznaczaniu i podkreślaniu różnic. Tak rozumiana tożsamość opiera się na podziałach my-oni i budowaniu poczucia jedności w opozycji do innych zbiorowości²⁰².

Źródła tożsamości narodowej lokuje się w tradycji danej zbiorowości, jednakże jej kształt determinowany jest przede wszystkim przez funkcjonujący w jej obrębie, powszechny system

¹⁹⁸ M. Bobrownicka, *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacji kategorii tożsamości*, Kraków 2006, s. 6.

¹⁹⁹ Tamże, s. 3.

²⁰⁰ K. Gorlach, M. Niezgoda, Z. Seręga, *Władza, naród, tożsamość*, Kraków 2004, s. 103.

²⁰¹ M.S. Szczepański, A. Śliz, *Tożsamość europejska i śląska konkwista*, [w:] M.S. Szczepański, A. Śliz (red.), *Obywatel w lokalnej społeczności. Studia i szkice socjologiczne*, Tychy-Opole 2004, s. 15–24.

²⁰² Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005, s. 109–110.

aksjologiczny²⁰³. Na treść tożsamości narodowej składają się elementy ją konstytuujące w tym momencie, ale także przyszłe, które w przyszłości będą za takie uznawane i kultywowane.

Mając na uwadze powyższe, Leszek Kołakowski wyodrębnił pięć elementów konstytuujących tożsamość narodową, spośród których po pierwsze wymienia ducha narodowego, który determinuje zrozumienie i przyswojenie doświadczenia historycznego, po drugie pamięć historyczną, którą można sprowadzić do świadomego partycypowania w historii, jej kontynuowania i prolongowania w ramach swojego życia codziennego. Ponadto wskazuje on na kategorię antycypacji, którą odnosi do przyszłości i działania w kategoriach jutra, kolejnym elementem jest terytorium, a ostatnim świadomość określonego w czasie początku (jest to tzw. aspekt historyczny oraz aspekt legendarny)²⁰⁴.

Z perspektywy niniejszego artykułu i charakteru narodu szkockiego, najwłaściwsze wydaje się przyjęcie definicji tożsamości autorstwa Anthony'ego Giddensa. Według niego tożsamość to wytworzenie poczucia ciągłości istnienia grupy w czasie, opierającego się na związaniu przeszłości z antycypowaną przyszłością²⁰⁵. Wówczas tak pojmowana tożsamość sprowadza się do aktywnego przeżywania pamięci o przeszłości, posiadanej wiedzy na temat kwestii związanych z historią narodu, a także samego kultywowania przeszłości oraz pielęgnowania jej obrazu.

Natomiast oddzielną kwestię stanowi problematyka pamięci zbiorowej narodu. Co ważne, w polskiej terminologii nauk społecznych zajmujących się problematyką pamięci zbiorowej, przez wiele lat do jej określenia stosowano pojęcie „świadomości historycznej”, wobec czego terminy te często uznaje się za tożsame²⁰⁶. Podkreśla się, że wiedza i pamięć o własnej historii stanowią kluczowe determinanty tożsamości zbiorowej, przekonanie o wspólnym pochodzeniu, identyfikowanie się z sukcesami i porażkami jednocy o wiele bardziej niż czynniki obiektywne, jak na przykład terytorium czy język. Z kolei, ustanowionym w procesie historycznym symbolom narodowym przypisuje się rolę głównego spoiwa narodu, gdyż jak wskazuje Jan Prokop „za pomocą obrazów-symboli wypełniających pamięć zbiorową wyznaczamy granice przynależności do wspólnoty”²⁰⁷. Jednakże, twierdzenie „tożsamość jest integralną częścią dyskursu pamięciowego”²⁰⁸ ma charakter wtórny wobec przedmiotu niniejszego artykułu.

²⁰³ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010, s. 103–104.

²⁰⁴ P. Mazurkiewicz, *Europeizacja Europy*, Warszawa 2001, s. 42–44.

²⁰⁵ A. Giddens, *Living in a Post-Traditional Society*, [w:] U. Beck, A. Giddens, S. Lash (eds.) *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Stanford: Stanford University Press 1994, s. 80.

²⁰⁶ Zob. szerzej R. Traba, *Pamięć zbiorowa: rozważania o „historycznych” możliwościach posługiwania się nowoczesnymi koncepcjami badania pamięci*, [w:] R. Traba, *Historia – przestrzeń dialogu*, Warszawa 2006, s. 23–40.

²⁰⁷ J. Prokop, *Uniwersum polskie. Literatura, wyobrażenia zbiorowa, mity polityczne*, Kraków 1993, s. 5.

²⁰⁸ K. Lee Klein, *O pojawieniu się pamięci w dyskursie historycznym*, „Konteksty” (Warszawa) 2003 nr 3-4, s. 53.

Wobec powyższego warto jednak zauważyć, że tożsamości narodowe konstruowane są nie tylko w oparciu o historię czy przez jej pryzmat, ale coraz częściej podkreśla się siłę sprawczą mitów narodowych. Co więcej można zaobserwować, że w wielu przypadkach uznaje się je za czynnik narodotwórczy. Przy czym niezależnie od oceny *stricte* akademickiej i naukowego potwierdzenia ich prawdziwości, w praktyce wielu narodów mity funkcjonują w zbiorowej świadomości w charakterze swoistego aksjomatu. Jednakże co istotne z punktu widzenia niniejszego artykułu, zbiorowa pamięć i percepcja historii mają większe znaczenie niż wyłącznie przedstawiona z historyczną precyzją przeszłość. Mimo to, należy podkreślić fakt, iż dyskurs akademicki nie delegitymizuje mitów narodowych, ani tym bardziej nie umniejsza ich roli poznawczej, natomiast sankcjonuje je w ramach religijnych, kulturowych, społecznych i politycznych kanonów²⁰⁹.

Jak zauważa Ernest Renan „zapomnienie [...] także błąd historyczny, są istotnym czynnikiem tworzenia narodu”, tym samym poprzez selektywne traktowanie historii, każdy naród może stworzyć i utrwalić w pamięci własny, niekiedy iluzoryczny, projekt przeszłości. Ponadto podkreśla on, że z perspektywy tworzenia tożsamości narodowej największe znaczenie ma praktyka wypierania negatywnych doświadczeń i wydarzeń oraz zapamiętywanie i przypisywanie sobie tych zasługujących na pochwałę i kultywowanie²¹⁰. Tym samym świadome, permanentne dawanie wyrazu własnej tożsamości narodowej, partycypowanie w niej oraz pielęgnowanie stanowi nieodłączny element kształtowania tej płaszczyzny identyfikacji.

„Pamięć i interpretacje przeszłości należą do elementarnych funkcji każdego społeczeństwa i narodu” zauważa Anna Wolff-Powęska²¹¹. Nie można nie zgodzić się z tym stwierdzeniem. Otóż, pamięć stanowi jedną z najważniejszych determinant konstituujących tożsamość narodową i w zależności od zmieniających się potrzeb zmienia się także sposób postrzegania przeszłości. Nie jest to zjawisko odosobnione, w literaturze przedmiotu zaznacza się, że: „historyczne studia nad pamięcią byłyby studiami nad tym jak rodziny, większe grupy ludności i organizacje formalne selekcjonowały i interpretowały [...] wspomnienia tak, aby służyły one zmieniającym się potrzebom. Badałyby jak ludzie razem poszukiwali wspólnych wspomnień, aby zaspokoić potrzeby teraźniejsze, jak najpierw rozpoznawali taką pamięć a następnie zgadzali lub nie zgadzali się z jej znaczeniem lub jak je negocjowali, i ostatecznie jak zachowywali i absorbowali owo znaczenie w sprawy bieżące”²¹².

²⁰⁹ A. Henderson, *Political Constructions of National Identity in Scotland and Quebec*, “Scottish Affairs” (Edinburgh)1999, nr 29, s. 121-138.

²¹⁰ E. Renan, *What is a Nation?*, [w:] H.K. Bhabha (red.), *Nation and Narration*, London: Routledge 1990, p. 8.

²¹¹ A. Wolff-Powęska, *Polskie spory o historię i pamięć*, „Przegląd Zachodni” (Poznań) 2007, nr 1, s. 3.

²¹² G. Kavanagh, *Making Histories, Making Memories*, [w:] Eadem, *Making Histories in Museums*, London: Leicester University Press 1999, s. 9.

W kontekście zbiorowości (także narodu) często dochodziło do pominięć, przekształceń i swoistej reorganizacji czy rekonstrukcji wspomnień. Dla poczucia jedności i solidarności narodowej niezbędne wydaje się wykształcenie obrazu przeszłości, z którym może identyfikować się naród. Wybiórcze traktowanie pamięci o przeszłości oraz przypisywanie niektórym wydarzeniom pozycję nadrzędną wobec innych i *vice versa*, stanowi subiektywny element tożsamości narodowej.

3. Identyfikacja narodowa Szkotów a historia państwa i narodu

„Historia jest jedna, a pamięci zbiorowych jest tyle, ile jest grup społecznych i wreszcie pamięć historyczna nie spogląda na minione wydarzenia przez pryzmat teraźniejszości”²¹³. W literaturze przedmiotu obecny jest pogląd, że szkocka historia i polityka nakładają się i przeplatają z sąsiednimi, a także stanowią integralną część tego, co zwykło się określać mianem „brytyjskiej historii” i „brytyjskiej polityki”²¹⁴. Mimo to szczególny nacisk kładzie się na fakt, iż Szkoci posiadają odrębną kulturową i polityczną historię, która determinuje postrzeganie ich jako samodzielnego narodu²¹⁵. *Casus* tożsamości narodowej Szkotów zdominowany jest przez pamięć historyczną, która w szkockim narodzie pełni pierwszoplanową rolę. Ponadto bardzo wyraźnie rysuje się uwikłanie historii i pamięci w wojnę o identyfikację narodową Szkotów. Dauvit Broun, R.J. Finlay i Michael Lynch porównują Szkocję i Szkotów do obrazów, które poddano procesom dostosowawczym lub w razie potrzeby na nowo tworzone, aby były zgodne z doświadczeniami i aspiracjami współczesnego narodu szkockiego²¹⁶.

Współczesny kształt tożsamości narodowej Szkotów prześląknięty jest narracją historyczną, wśród determinant takiego układu sił należy przede wszystkim wskazać priorytetowe traktowanie własnej historii, zwłaszcza jej wymiar antyangielski. Już od początków budowania zrębów państwowości Szkoci zmagali się z permanentnym zagrożeniem ze strony Anglików (początkowo plemienia Anglów)²¹⁷. Można zaobserwować, że pamięć historyczna stanowi główne spoiwo narodu szkockiego jednakże o wiele większą rolę należałoby przypisać przekonaniu o jej antyangielskim charakterze. Wskazuje się, że Unia z 1707 roku, pomimo korzyści ekonomicznych z niej wynikłych dla wielu Szkotów stanowi zdradę interesów narodowych i rezygnację z własnej suwerenności oraz

²¹³ M. Król, Wstęp do M. Halbwachs, *Społeczne ramy pamięci*, Warszawa 2008, s. XIX.

²¹⁴ M. Keating, *The Independence of Scotland. Self-government and the Shifting Politics of Union*, Oxford: Oxford University Press 2009, s. 213–220.

²¹⁵ R. Deacon, A. Sandry, *Political Parties and Politics in Scotland*, [w:] R. Deacon, A. Sandry, *Devolution in the United Kingdom*, Edinburgh: Edinburgh University Press 2007, s. 89.

²¹⁶ D. Broun, R.J. Finlay, M. Lynch, *Image and Identity: The Making and Re-making of Scotland Through the Ages*, Edinburgh: Edinburgh University Press 1998, s. 11.

²¹⁷ „Ciągłe waśnie oraz wojny stały jednak na przeszkodzie zjednoczeniu Brytów i stworzeniu silnego państwa. Z tego też powodu królestwa brytańskie, zwłaszcza te zajmujące tereny dzisiejszej Szkocji południowo-wschodniej, były często najeżdżane przez południowych sąsiadów Anglów, którzy korzystając z pomocy Piktów podporządkowali ich sobie w połowie VIII wieku”. S. Zabieglik, dz. cyt., s. 16.

poddaństwo wobec angielskiego króla. Ponadto zauważa się, że praktyczny aspekt Traktatu o Unii napotkał na wiele trudności, przede wszystkim o podłożu społecznym. Wyjaśnienie takiego stanu stanowią głównie istniejące po dziś dzień antyangielskie animozje oraz fakt, iż „jego przeciwnicy [Traktatu o Unii – przyp. autora] znajdowali się po obu stronach rzeki Tweed, ale większe niezadowolenie panowało w Szkocji. Szkoci uważali się za wykorzystywanych przez Anglików w dziedzinie ekonomicznej i politycznej”²¹⁸.

W debacie na temat świadomości historycznej Szkotów, zwłaszcza tych najmłodszych, wskazuje się na oddziaływanie szeregu mitów i legend oraz ich konstytutywny charakter wobec identyfikacji narodowej. Pośród narodowych opowieści pielęgnowanych w pamięci już od najmłodszych lat wskazać można zwycięską bitwę pod Bannockburn, którą stoczono w 1314 roku, nazywaną też pierwszą wojną o niepodległość. Stefan Zabieglik wspominając sukces Szkotów pisze, że „ścięła kwiat angielskiej kawalerii [...] Bitwa na polach Bannockburn przeszła do szkockiej historii jako największe zwycięstwo w dziejach tego kraju nasuwające skojarzenie z polskim Grunwaldem”²¹⁹. Kolejnym koronnym przykładem historycznego heroizmu Szkotów jest bitwa pod Flodden z 1514 roku, która mimo klęski po szkockiej stronie stanowiła przede wszystkim symbol zjednoczenia przeciwko Anglikom²²⁰. Christopher Harvie wskazuje także tragiczne losy Marii Królowej Szkotów, którą stracono w 1584 roku w wyniku dwulicowości królowej Anglii²²¹. Z kolei Thomas C. Smout krąg wiecznie żywych szkockich mitów i postaci rozszerza o osobę Karola III Stuarta, nazywanego także *Bonnie Prince Charlie*, w 1746 roku pokonanego przez Anglików pod Culloden czy niepowodzenie szkockiej rewolucji – *Red Clydeside* – i odwet angielskich pracodawców²²².

Nader jaskrawy wydaje się antyangielski charakter historii i pamięci o przeszłości w świadomości członków narodu szkockiego, a starcia z Anglikami stanowią największe piętno na współczesnej tożsamości narodowej Szkotów. Niechętny stosunek do Anglików w świadomości Szkotów potęgują negatywne doświadczenia i krzywdy jakich doznali ze strony Anglików. Kulturowane są przede wszystkim te wydarzenia historyczne, które odzwierciedlają dumę narodową i heroizm. Nawet porażka pod Bannockburn postrzegana jest jako kult narodu, który do końca walczy o swoją niepodległość. Zagadnienie to pozostaje nadal aktualne w nowym stanie, gdyż doniosłe poczucie dumy narodowej w przeważającej mierze opiera się na pamięci o przeszłości.

²¹⁸ Tamże, s. 199.

²¹⁹ Tamże, s. 46.

²²⁰ Tamże, s. 65.

²²¹ C. Harvie, *Scotland and Nationalism. Scottish society and politics 1707 to the present*, London: Routledge 2004, s. 8.

²²² T.C. Smout, *Perspectives on the Scottish Identity*, “Scottish Affairs” Edinburgh: Edinburgh University Press 1994, no. 6, s. 101–113.

Murray Pittock, przewrotnie zauważa, że w Wielkiej Brytanii historia Szkotów jest swoistą luką w przestrzeni pomiędzy dwoma poziomami narracji historycznej lokalnym a krajowym²²³. Jednocześnie sami Szkoci określają ją mianem historii obywatelskiej – wbrew ludności nie utożsamiającej się z narodem szkockim – ta bowiem widzi ją wyłącznie w kategoriach kwestii lokalnej. Widać to dobrze w stosowanej przez brytyjski rząd retoryce dotyczącej Unii z 1707 roku, gdzie zdecydowanie dominują informacje, w najlepszym wypadku, jedynie nawiązujące do Szkocji.

Prowadzi to do konstatacji, iż w świadomości społecznej Brytyjczyków (w tym Szkotów) jednocześnie funkcjonują dwie odrębne historie Szkocji. Fakt ten wymaga kilku słów objaśnienia. Otóż, podział ten stanowi rezultat uznania istnienia historii narodu szkockiego tworzonego na przestrzeni wieków przez sam naród oraz historii państwa, powstałą z inicjatywy władz Zjednoczonego Królestwa. Tym samym klarowne rozróżnienie między oficjalną historią Wielkiej Brytanii – którą w rzeczywistości jest historia angielska – a historią narodu szkockiego, może implikować liczne trudności.

Zaskakujący jest fakt, iż wśród najmłodszych Szkotów obserwuje się wiedzę historyczną narodu, która często bywa oderwana od państwowej historii Wielkiej Brytanii. Stan taki można skonstatować w następujący sposób otóż, „każde zwycięstwo nad Anglikami celebrowane jest do dnia dzisiejszego, a każda klęska urasta do rangi tragedii narodowej”²²⁴. Aktywne partycypowanie i kultywowanie historii narodowej w przypadku Szkotów stanowi konsekwencję macoszego traktowania oficjalnej historii państwa, a po roku 1707 przypisania jej wyłącznie angielskiego wymiaru. Thomas C. Smout traktuje Unię jako wyraźną cezurę oddzielającą historię narodu szkockiego od historii państwa, czyli *de facto* Anglii²²⁵. Dodatkowo dysonans ten potęguje przeświadczenie osiemnastowiecznych elit szkockich o braku historii narodu, która reprezentowałaby naród i państwo na poziomie, który zasługiwałby po pierwsze na jej spisanie, a po drugie umożliwiałby jej kultywowanie²²⁶. Tym samym doszło do swoistego wymazania ze świadomości narodowej pamięci o dotychczasowej historii, pojawiają się wręcz określenia o osiemnastowiecznych Szkotów jako narodu nie posiadającego historii – *historyless* – czy mniej dosłownie posiadającego historię niewartą pamiętania. Krytyce sprzeciwia się Graeme Morton, podkreślając dziewiętnastowieczny kult bohaterów narodowych²²⁷.

²²³ M. Pittock, *The Road to Independence. Scotland Since the Sixties*, London: Reaktion 2008, s. 7.

²²⁴ A. Kulpa, *Tożsamość Szkotów – etniczna czy obywatelska?*, „Społeczeństwo i Polityka” (Pułtusk) 2010, nr 4 (25), s. 14.

²²⁵ T. C. Smout, dz. cyt.

²²⁶ T. C. Smout, dz. cyt.

²²⁷ A. Ichijo, *Scottish Nationalism and the Idea of Europe*, London: Routledge 2004, s. 3.

4. Pamięć historyczna a tożsamość narodowa Szkotów

W przedmiocie wpływu pamięci i świadomości historycznej na kształt tożsamości narodowej podnosi się, iż: „tożsamość narodowa wymaga pamięci historycznej. Z tego względu jest rzeczą bez znaczenia, co w tej pamięci jest prawdą, półprawdą, a co zwykłą legendą. Chodzi tylko o to, że żaden naród nie może trwać, nie będąc świadomy, iż jego obecna egzystencja jest przedłużeniem istnienia w przeszłości”²²⁸.

Pamięć o własnej przeszłości połączona ze świadomą antycypacją przyszłości konstryuuje tożsamość narodową, w tym kontekście Antonina Kłoskowska nadmienia, iż: „Duża zbiorowość narodowa musi być wspólnotą wyobrażoną, zgodnie z określeniem Benedicta Andersona. Oznacza to, że musi odwoływać się do całego zasobu symboli, wartości wiedzy i przedstawień, które mogą być wspólne różnym grupom, kategoriom i jednostkom w obrębie tej zbiorowości”²²⁹.

W dyskursie publicznym i akademickim problematyka tożsamości narodowej Szkotów badana przez pryzmat historii i pamięci o niej zagościła na stałe. W zależności od przyjętych sposobów ujmowania kategorii przeszłości w badaniach na temat tożsamości narodowej wprowadza się dwa podstawowe terminy, pierwszy z nich to historia oficjalna – *official' history* – a drugi wspólna pamięć historyczna danej zbiorowości. Historia oficjalna jest niczym więcej jak historią danego narodu akceptowaną przez przeważającą część historyków. W przypadku historii oficjalnej podkreśla się jej wysublimowany charakter, który w praktyce sprowadza się do zadośćuczynienia powszechnie uznanej poprawności historycznej. Z kolei wspólna pamięć historyczna, określana mianem etno-historii, sprowadza się do ukształtowanego w świadomości ludowej obrazu przeszłości²³⁰. David McCrone podnosi, że: „Szkoci są narodem, ponieważ ludzie identyfikują się jako Szkoci. Nie robią tego, gdyż istnieje jakaś dawna, pamięć ludowa, ale dlatego, że tożsamość narodowa jest przenoszona za pomocą mnóstwa stowarzyszeń i organizacji, które nazywamy w skrócie »społeczeństwem obywatelskim«”²³¹.

Rozbieżności interpretacyjne między percepcją oficjalnej historii a wspólnotową pamięcią historyczną warunkowane są także czynnikami politycznymi. Za sir Francisem Baconem można wskazać, że od 1605 roku – unii personalnej Anglii i Szkocji – nie powstała „jedna sprawiedliwa i kompletna historia obu narodów”²³². Syndromatyczne jest to, że po dziś dzień brak porozumienia w tej kwestii. Szczególnie istotny jest fakt, iż tak pamięć jak i akty upamiętniania bardzo często

²²⁸ A. Szpociński, *Tożsamość narodowa w perspektywie kulturalistycznej*, [w]: T. Kostyrko, T. Zgołka (red.), *Kultura wobec kręgów tożsamości*, Poznań-Wrocław 2000, s. 7–15.

²²⁹ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 46.

²³⁰ A. Ichijo, dz. cyt., s. 3.

²³¹ D. McCrone, *Understanding Scotland – the Sociology of Nation*, London: Routledge 2001, s. 46–47.

²³² N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 1998, s. 64.

wykorzystywane są w procesie „przepracowywania” przeszłości, który w skrajnych przypadkach może prowadzić do „wymyślania tradycji”. Niemniej, identyfikacja narodowa Szkotów budowana jest w oparciu o przeszłość i żywą pamięć o historii.

Mając powyższe na uwadze, można stwierdzić, że Szkoci pielęgnują własną pamięć o przeszłości, chociaż czasem jest to bardzo subiektywny i emocjonalny obraz. Współczesne historyczne dziedzictwo i pamięć o nim stanowi przede wszystkim spuściznę osiemnastowiecznych i dziewiętnastowiecznych wysiłków skierowanych na rewitalizację oraz reinterpretację tradycji szkockich górali – *Highlands*. Proces ten określa się mechanizmem konstruowania tradycji, a powstałym w ten sposób tradycjom przypisuje się charakter wymyślonych. Pojęcie tradycji wymyślonych obejmuje „zarówno tradycje naprawdę wymyślone, zbudowane od podstaw i oficjalnie wprowadzone w życie, jak również takie, które powstają w trudniejszy do namierzenia sposób w krótkim, konkretnym okresie czasu [...] i bardzo prędko się utrwalają”²³³. W przedmiocie tradycji wymyślonych należy podkreślić, że nie podważa się ich prawdziwości, a fakt, że w życiu codziennym Szkotów odgrywają zasadniczą płaszczyznę identyfikacji potwierdza to przekonanie. Ponadto należy zauważyć, że środowisko akademickie także nie neguje ich prawdziwości, wprost przeciwnie dostrzega się ich rolę i wpływ na poczucie jedności narodowej²³⁴. W przedmiocie wymyślonych tradycji Norman Davies wskazuje udział Szkotów „w procesie wymyślania sobie kultury”, który miał ukonstytuować genezę narodu²³⁵. Katalog tradycji wymyślonych według Anny Kulpy obejmuje po pierwsze historię obszaru *Highlands*, ponadto literaturę w języku *gaelic*, a także popularny mały kilt czy tartany klanowe²³⁶. Tradycje wymyślone to znamienity przykład oddziaływania na tożsamość narodową Szkotów przez kreowanie wspólnego obrazu przeszłości, który następnie nie tylko przechowywany jest w pamięci, ale także aktywnie antycypowany.

5. Zakończenie

Pamięć o własnej przeszłości jest jedną z żywotnych determinant tożsamości narodowej. W narodzie szkockim obserwujemy głęboko zakorzenioną pamięć historyczną, przejawiającą się na wyrost w prawie wszystkich aspektach życia codziennego, kulturowego, politycznego oraz gospodarczego. Naród szkocki szczególnie umiłował sobie własną historię, Murray Pittock analizując obecny kształt tożsamości narodowej Szkotów wskazuje na wewnętrzne rozbieżności między

²³³ E. Hobsbawm, T. Ranger, *Tradycja wynaleziona*, przekł. M. Godyń, F. Godyń, Kraków 2008, s. 9.

²³⁴ Tamże, s. 25–51.

²³⁵ Na użytek kreowania szkockiej historii wykorzystano treści zawarte w „Osjanie”, którym na potrzeby stworzenia historycznych tradycji i obyczajów przypisano walor autentyczności, stąd też wywodzi się zwyczaj noszenia kiltu. Zob. szerzej: N. Davies, dz. cyt., s. 681.

²³⁶ Zob. więcej: A. Kulpa, dz. cyt., s. 11 i nast.

permanentnym roztrząsaniem przeszłości, a codziennym życiem. Ponadto idzie on o krok dalej, pamięć o własnej historii przyrównuje do serca, które stoi sprzeczności z rozumem – teraźniejszością²³⁷. Rodzi to tym samym pytania o współczesny kształt tożsamości narodowej, którą należy eksplorować w kontekście „historii danego narodu, społecznej wiedzy i pamięci o niej oraz tradycji, a także sztuki i kultury duchowej”²³⁸.

Dążąc do odpowiedzi na pytania dotyczące wpływu i zakresu oddziaływania pamięci na tożsamość narodową Szkotów, należy zauważyć, że dla Szkotów rozpamiętywanie własnej przeszłości stanowi żywotny element tejże. Dodatkowo, najbardziej popularne zdarzenia z przeszłości, zwłaszcza te gdy Szkoci tryumfowali nad Anglikami, wspomniane już bitwy Stirling czy Bannockburn, czy osiemnastowieczne powstania jakobickie, po dziś dzień stanowią żywy obraz w pamięci narodu szkockiego. Zwłaszcza, że pomniki i miejsca odwołujące się do przeszłości dla Szkotów mają szczególne znaczenie, na co dodatkowo wpływa fakt, iż zostały one poddane rygorom kultury popularnej. Dodatkowo podnosi się, że wiedza i pamięć historyczna Szkotów stanowi element konsolidujący i intensyfikujący niechęć wobec Anglików.

Niemniej, dla Szkotów szczególnie ważne wydaje się wracanie do przeszłych wydarzeń, przede wszystkim związanych z nieszczęściami, które doświadczyły region i jego mieszkańców. Zwłaszcza dziś, w sytuacji gdy naród domaga się suwerenności państwowej, a na rok 2014 planowane jest referendum niepodległościowe, coraz częściej przywołuje się doświadczenia związane z nieustannymi walkami o niepodległość. W świetle dotychczasowych wydarzeń można zauważyć, że Szkotom nie jest obce myślenie w kategoriach historycznych, a ich pamięć jest trwała i wsparta licznymi praktykami upamiętniającymi przeszłość.

Bezpośrednio wiąże się z tym kolejne zagadnienie, w literaturze szeroko podkreśla się negatywny aspekt tożsamości narodowej Szkotów konstruowanej i funkcjonującej w opozycji do wszystkiego, co angielskie, której główną determinantę stanowi notoryczne podkreślanie różnic wobec Anglików. Wspólna identyfikacja narodowa Szkotów opiera się na micie wspólnego pochodzenia, ale także na marzeniu o przyszłym zjednoczeniu. W narodzie szkockim pokutuje przeświadczenie o złotym wieku, jaki przeżywała Szkocja będąc niepodległym państwem, Kazimierz Sowa tłumaczy to następująco „pamięć o dawnej niepodległości państwowej była czynnikiem statolatrii (uwielbienia i idealizacji) własnego, utraconego państwa”²³⁹.

²³⁷ M. Pittock, dz. cyt., p. 136.

²³⁸ M. Bobrownicka, dz. cyt., s. 13.

²³⁹ K.Z. Sowa, *Obywatel w państwie. Kilka uwag o typach ładu zbiorowego i społeczeństwie polskim*, „Państwo i Społeczeństwo” (Kraków) 2012 (XII) nr 1, s. 17.

Streszczenie

Celem artykułu jest próba wskazania roli pamięci i historii państwa i narodu w procesie kształtowania tożsamości narodowej Szkotów oraz ich wzajemnych powiązań. Współcześnie kwestia tożsamości narodowej coraz częściej podnoszona jest w debacie publicznej zwłaszcza w związku postępującą integracją europejską. Co więcej, pamięć oraz percepcja przeszłości stanowi przedmiot zainteresowania wielu badaczy zwłaszcza, że tożsamość narodowa nie jest pojęciem jednowymiarowym. Dyskusja na temat tożsamości narodowej i pamięci historycznej jest częścią szerszego procesu renesansu pamięci narodowej w kontekście współczesnej debaty w kwestii niepodległości Szkocji. Koncept pamięci zbiorowej przyczynił się do rozwoju historycznej perspektywy badań nad szkocką tożsamością narodową. Oddziaływanie pamięci i historii narodu stanowi swego rodzaju proces instrumentalizacji wiedzy historycznej i mityzacji przeszłości, które wpływają na współczesne postrzeganie historii narodu przez jego członków. Szkoci w ogromnej mierze czerpią ze swego dziedzictwa historycznego, kształt tożsamości narodowej jest silnie związany z postrzeganiem własnej historii w kategoriach zasługujących na chwałę. Pamięć zbiorowa narodu uznawana jest jako czynnik niezbędny dla przetrwania oraz wspierania ducha narodu. Należy przy tym podkreślić, że Szkoci w pełni zaakceptowali obecność brytyjskiej kultury, ale wypracowali sposoby ochrony i kultywowania dóbr kultury i tradycji narodowych.

Summary

The paper investigates the role and relation between memory and history of state and nation on one hand and supporting the national identity of the Scottish people on the other. Nowadays the issue of national identity is debatable because of the European integration process. Furthermore memory and perception of past has become of interest to political and social scientists, whose area of study involves the multiplicity of national identity. Discussions on national identity and historical memory is a part of a general process of a renaissance of memory and debates on the issue of Scottish independence. Collective memory contributed to the development of the historical approach to Scottish national identity. The impact of memory and history of nation is a kind of process of the instrumentalization of the knowledge of history and mythicization of the past that have a great influence on national perception of past. The Scottish people draw heavily on their historical heritage, the role of national identity is deeply correlated to perception of their 'glorious' history. Collective memory is perceived as vital to the survival and support of the national spirit. It is important to emphasize that Scots had accepted the presence of culture of British, but have developed ways to protect and celebrate their treasures and national traditions.